

KS. ZDZISŁAW JANIEC

PRZEJAWY KULTU MARYJNEGO W LITERATURZE POLSKIEJ*

WSTĘP

Kult Maryi Matki Bożej nie tylko jest widoczny w liturgii i nabożeństwach maryjnych, ale przejawia się także w twórczości artystów w wielu dziedzinach. Obok muzyki, rzeźby, malarstwa cześć Maryi wyraża również literatura. Twórczość polskich poetów i prozaików stanowi piękną ikonę polskiej pobożności maryjnej. Temu zagadnieniu poświęcony jest niniejszy artykuł. Chodzi w nim o odpowiedź na pytanie, jakie są przejawy kultu maryjnego w literaturze polskiej.

W związku z tym warto przyjrzeć się specyfice kultu Matki Bożej, wyrażonego w polskiej literaturze, w odniesieniu do pięciu wątków, których ramy wyznaczają kolejne epoki historyczne. Przedstawiona analiza kultu Maryi w literaturze polskiej dotyczyć będzie następujących okresów: średniowiecza i renesansu, baroku i czasów saskich, oświecenia i romantyzmu, okresu poromantycznego, czasów współczesnych.

1. KULT MARYI W LITERATURZE ŚREDNIOWIECZNEJ I RENESANSOWEJ

Dogmatyczne i teologiczne widzenie postaci Matki Bożej ujawnia się właściwie w całej średniowiecznej poezji maryjnej, zwłaszcza w tych tek-

Ks. dr hab. ZDZISŁAW JANIEC, prof. KUL – kierownik Katedry Liturgiki Pastoralnej w Instytucie Liturgiki i Homiletyki na Wydziale Teologii KUL; adres do korespondencji – e-mail: zjaniec@sandomierz.opoka.org.pl

* Artykuł jest oparty na książce: Z. Janiec. *Kult Maryi w Polsce na przestrzeni dziejów*. Sandomierz 2013 s. 18-19, 164-189.

stach, które opisują bądź prawdziwe, bądź domniemane fakty z życia Matki Boskiej i w których moment dogmatyczny ustępuje miejsca fabularnym i biograficznym szczegółom. W modlitwach akcent teologiczny jako konieczny dla określenia adresatki, do której kierowana jest prośba, zajmuje najważniejsze miejsce (*Maryja, Panno szlachetna; Królowo niebieska*).

Znamiennym pomnikiem literatury polskiej średniowiecza jest *Bogurodzica*. Jej autorstwo tradycja przypisuje św. Wojciechowi. Hymn zachował się w trzynastowiecznej szacie językowej, jednak jego budowa wskazuje na wzory bizantyjskie z X wieku. To mogłoby potwierdzać autorstwo św. Wojciecha, który w południowych Włoszech stykał się z mnichami greckimi¹. W 1935 r. Józef Binkenmajer postawił tezę, że autorem *Bogurodzicy* mógł być św. Wojciech. Należy jednak zaznaczyć, że wskazywał on może nie tyle na osobę autora, ile na środowisko związane ze św. Wojciechem, w jakim pieśń miała powstać. Pieśń tę Długosz określił mianem *carmen patrium*. Stanowi ona pierwszy polski hymn narodowy, polskie wyznanie wiary. Pierwsze strofy *Bogurodzicy* pochodzą z początku XIII wieku i zawierają dogmatyczną syntezę godności i tytułów Maryi. Podkreślone jest Jej Boże Macierzyństwo, Dziewictwo, Królowanie i Pośrednictwo². Dalsze zwrotki powstały w XV wieku. Mają one charakter pasyjny, wielkanocny, katechizmowy. Były zatem swoistym skrótem wiary, zalecano je śpiewać w niedzielę przed lub po sumie³.

W XIII wieku *Kyrie* było często tropowane. Pod bogato rozbudowaną melodię tego śpiewu podkładano tropy w języku łacińskim i ludowym. Pierwsze dwie zwrotki pieśni *Bogurodzica* były tropami do litanijskiego *Kyrie, eleison*⁴.

Na koniec XIII wieku przypada rozpowszechnianie się rycerskiej pieśni *Bogurodzica*, która rozbrzmiewała na polu bitwy pod Grunwaldem w 1410 roku. Stała się pieśnią nabożną ludu, śpiewaną przed kazaniem⁵.

W innej, pochodzącej z XV-wiecznych pieśni kierowanych do Matki Bożej podkreślany jest nie tyle sam fakt narodzenia przez nią Syna Bożego,

¹ Por. K. Górski. *Życie wewnętrzne i religijność społeczeństwa*. W: *Historia Kościoła w Polsce*. Red. B. Kumor, Z. Obertyński. T. I. Cz. 1. Poznań 1974 s. 92.

² Zob. J.J. Kopeć. *Uwarunkowania historyczno-kulturowe czci Bogurodzicy w polskiej religijności*. W: *Religijność ludowa*. Red. W. Piwowarski. Wrocław 1983 s. 38.

³ Por. J. Wojnowski. *Rozwój czci Matki Bożej w Polsce*. „Homo Dei” 26:1957 s. 847.

⁴ Por. W. Schenk. *Śłużba Boża*. W: *Historia Kościoła w Polsce* t. I cz. 1 s. 157; Tenże. *Z dziejów liturgii w Polsce*. W: *Księga tysiąclecia katolicyzmu w Polsce*. Red. M. Rechowicz. T. I. Lublin 1969 s. 151.

⁵ Por. Tenże. *Śłużba Boża*. W: *Historia Kościoła w Polsce* t. I cz. 2 s. 431-432.

ale to, że poprzez Jego narodzenie, zaakcentowana została macierzyńska godność Maryi. W utworze atrybut ten występuje obok wielu innych⁶.

W poezji dotyczącej kultu Maryi obok metody nazywania wprost objawia się również forma poetycka, silnie zmetaforyzowanej pośredniości, choć – jak zauważa Stefan Sawicki – to bezpośredniość i oszczędność w zakresie metaforyki wydaje się charakterystyczną cechą średniowiecznej poezji kościelnej⁷. Tak dzieje się np. we fragmencie litanijnej modlitwy czeskiego pochodzenia *Nasze nadziejo przemiela*. Dwa typy metafor określają Jej wymiar doskonałości, a poprzez stosunek do Niej – także ludzi, niebian i całego świata. Inaczej sprawa ta wygląda w najpiękniejszym utworze średniowiecznej poezji – w *Żalach Matki Boskiej pod krzyżem*. Ukazywanie konkretów określających ujęcie osobiste i cierpienie Matki Boskiej, wskazywanie intensywności przeżycia potwierdza, że tekst w formie poetyckiej jest przeciwieństwem Maryi z *Bogurodzicy*. Maryja jawi się tu jako właściwy podmiot mówiący, a w *Bogurodzicy* czy w innych pieśniach średniowiecznych mamy do czynienia najczęściej z modlitwami do Matki Bożej (tu mówi właśnie Maryja: do Syna, do Gabriela, do matek, do ludzi)⁸. W *Żalach* podmiotem mówiącym jest nie tylko Matka, lecz także i przede wszystkim nieszczęśliwy człowiek, widzący zniszczenie wartości i nadziei, do których był przywiązany. W utworach poezji średniowiecznej Maryja najczęściej występuje jako smutna, żałosna „zdręczona” Matka, która płacze nad cierpieniem Syna i chciałaby za Niego umrzeć. W pieśniach związanych z Bożym Narodzeniem i dzieciństwem Chrystusa, w licznych anonimowych utworach pojawia się charakterystyczny dla tego okresu motyw określania postaci Maryi poprzez zdrobnienia, co poświadczają choćby tytuły: *O narodzeniu Pana Jezusowym i o dzieciństwie jego naświętszym, i o Pannie Maryi matuchnie jego pieśń barzo nabożna; O narodzeniu Pana Jezusowym pieśń i o Maryjej Pannie, matuchnie jego najświętszej; Druga pieśń o narodzeniu Pana Jezusowym i Pannie Maryjej, Matuchnie jego*.

W średniowiecznej poezji maryjnej najczęściej pojawiającym się tematem są fakty z życia Maryi. Największą frekwencyjność potwierdzają te, które dotyczą Zwiastowania. W XVI-wiecznej pieśni *O zwiastowaniu Syna Bożego*

⁶ Por. S. Sawicki. *Matka Boska w poezji średniowiecza i renesansu*. W: *Matka Boska w poezji polskiej*. Oprac. M. Jasińska [i in.]. T. I. Lublin 1959 s. 14. Zob. także: J. Wojtkowski. *Kult Matki Bożej w literaturze staropolskiej do końca XV wieku*. Olsztyn 1959; S. Piekut. *Kult Matki Bożej w literaturze polskiej*. „Duszpasterz Polski Zagranicą” 12: 1961 s. 354-363.

⁷ Por. S. Sawicki. *Matka Boska w poezji średniowiecza i renesansu* s. 14.

⁸ Por. tamże s. 16.

Najświętszej Pannie Maryjej Matce Bożej uwyrażniony zostaje element apokryficzny. W pieśni tej określono czas Zwiastowania (północ) i kameralnie pomyślane miejsce Zwiastowania. Postać Maryi jest zindywidualizowana – od dawna prosiła Boga, by zesłał ludzkości Zbawiciela, oraz marzyła o tym, by móc służyć nieznanej Matce Boga⁹.

W poezji średniowiecznej wyróżnić należy tendencję do ujmowania Matki Bożej jako zwykłej kobiety, co obserwuje się w pieśniach pasyjnych i bożonarodzeniowych, najwyraźniej realizowaną nie tyle w utworach, ile w prozaicznych apokryfach średniowiecznych. Warto jednak podkreślić, że teksty te, ujawniające zwykłość Maryi, nie kwestionują Jej teologicznie określonych godności.

W modlitwach średniowiecznych często również określa się Matkę Boską mianem „dłużniczki” ludzi, sygnuje się Ją też metaforycznym określeniem „gwiazdo morska”. Maryja w pieśniach średniowiecznych to przede wszystkim Matka Boga, Dziewica, Królowa nieba i ziemi, Wniebowzięta, Niepokalana, Pośredniczka łask, czyli Matka Boża teologii i dogmatu. U Mikołaja Hussowskiego w *Pieśni o żubrze (De statura, feritate ac venatione bisontis)* znajduje się żarliwa modlitwa do Matki Bożej, w której przedstawiciel zbiorowości narodowej prosi o łaskę w realizacji różnych celów politycznych w obliczu grożącej katastrofy tureckiej¹⁰.

W utworach Pawła z Krosna, Jana Dantyszka, Jana z Wiślicy, Klemensa Janickiego obok figury Matki Bożej pojawiają się Muzy, Olimp, Orkus, Styks, Demony, Parki i inne figury bądź elementy zaczerpnięte z mitologii starożytnej, często wykorzystywane w epoce renesansu. Dzięki temu motyw Maryi w poezji renesansowej nabiera innych cech konwencjonalnych i literackich. Figura Matki Bożej, otoczonej tradycyjną koroną z dwunastu gwiazd jest często wystylizowana na królową Olimpu. Przełamanie mariocentrycznego podejścia do motywu maryjnego ma miejsce w renesansowej *Elegii II* Klemensa Janickiego z jego *Księgi żalów*. Poeta zwraca się do Matki Bożej z prośbą o wyjednanie mu u Boga łaski pokory i cierpliwości w trapiącej go chorobie. W poezji Stanisława Grochowskiego pojawia się motyw Matki Bożej w peryfrazowych określeniach Chrystusa czy świętej Anny, w wierszach o Bożym Narodzeniu, a także w utworach maryjnych *sensu stricto*. Dopiero poeci końca wieku XVI – Stanisław Grochowski, Sebastian Grabowiecki, Piotr Ciekliński, Mikołaj Sęp-Szarzyński – podej-

⁹ Por. tamże s. 20.

¹⁰ Por. tamże s. 24.

mują, przerwane przez szerzoną przez protestantów niechęć do Maryi i Jej kultu, a także specyficzne zeświecczenie kultury w dobie renesansu, tradycje maryjne w poezji polskiej. Motyw Maryi matki i opiekunki małego Jezusa ujawnia się choćby w tłumaczonym przez Grochowskiego z Pontana *Wirydarzu albo kwiatach rymów duchownych o dziecięciu Panu Jezusie* (Kraków 1607), zbioru przeznaczonym dla dzieci, zwłaszcza dla młodocianego królewicza Władysława IV¹¹.

Sebastian Grabowiecki nawiązuje do tradycji średniowiecznej poprzez kompozycyjny schemat modlitwy w swoich utworach oraz zarysowany dystans między Matką Bożą a modlącymi się ludźmi¹². Piotr Ciekliński w siedmiu utworach poświęconych Matce Bożej i ogłoszonych w Zamościu w 1600 r. w zbioru *Św. Wojciecha apostoła i arcybiskupa polskiego Bogarodzica i hymny na święta Panny Najświętszej* przedkłada nad zdogmatyzowanie motywu maryjnego, przywołanie konkretnych faktów z Jej życia. Matka Boża jawi się tu jako przedmiot uwielbienia i czci, ideał w sensie duchowym i zewnętrznym, „zwierciadło”, w które patrzeć powinien człowiek¹³.

2. KULT MARYI W LITERATURZE BAROKU I CZASÓW SASKICH

Wzmożenie zainteresowań postacią Najświętszej Marii Panny w literaturze końca XVI wieku przyjmie tendencję progresywną w całym XVII stuleciu. XVII-wieczna poezja maryjna – co warto podkreślić – ma charakter służebny. Teksty literackie ujawniają tu czy wręcz propagują różne prawdy związane z postacią Maryi, które w teologicznych dyskusjach i sporach z innowiercami najbardziej eksponowały swoją istotę. Dlatego też pojawia się wówczas ogromna liczba utworów o tematyce skupiającej się wokół dogmatu. Ważną cechą XVII-wiecznej poezji maryjnej jest jej okolicznościowość i praktyczność. Przyczynia się do tego ogłoszenie Maryi Królową Polski przez Jana Kazimierza. Postać Matki Boskiej w poezji należącej do nurtu dogmatycznego posiada – jak zauważa Stefan Nieznanowski – nie-

¹¹ O *Wirydarzu* zob. szerzej J. Dąbkowska. „*Wirydarz*” Stanisława Grochowskiego – kręgi sakralnej tradycji. W: *Literatura a liturgia. Księga referatów międzynarodowej sesji naukowej Łódź, 14-17 maja 1996*. Red. J. Okoń. Łódź 1998 s. 202-223.

¹² Por. S a w i c k i. *Matka Boska w poezji średniowiecza i renesansu* s. 32.

¹³ Tamże s. 33-34.

wiele cech indywidualnych¹⁴. Wiele pojawia się wówczas utworów, które literaturoznawcy określają jako wierszowane traktaty mariologiczne. Kochowski mówi o specjalnym przywileju Maryi, jakim jest Niepokalane Poczęcie, nieogłoszone wtedy jeszcze jako dogmat. Zimorowic w wierszu *Na dzień Poczęcia Najświętszej Maryi Panny* nie używa określenia „niepokalana”, ale mówi o Maryi jako tej, co „nie podjęła ciemnej nocy zmaży”. W.S. Chrościński w wierszu *O Niepokalanym Poczęciu Najświętszej Panny Maryi* ujawnia związek piękna wewnętrznego z pięknem cielesnym, uzależnionym od piękna wewnętrznego¹⁵. Ważne, by podkreślić, że w XVII wieku w poezji maryjnej zarzucono rozważania o Niepokalanym Poczęciu, bo cud ten był w porządku moralnym mało uchwytny, mało konkretny, a w ówczesnej poezji unikano abstrakcyjnych rozmyślań dotyczących Niepokalanego Poczęcia. U Chrościńskiego postać Matki Bożej silnie jest skontrastowana z postacią Ewy czy innymi starotestamentowymi kobietami. Walenty Odymski podkreśla wielokrotnie w swojej poezji godność Boskiego macierzyństwa oraz przekonanie o wniebowzięciu Maryi (*Wizerunek doskonałej świętobliwości [...] Przenajświętszej Maryjej*). Maciej Kazimierz Sarbiewski zwraca uwagę w swoich wierszach maryjnych na wspaniałość urody Maryi, zwiewność i delikatność piękności maryjnej, Jej opiekuńczą rolę w świecie i ludzkim życiu. Przepych i metaforyzacja w poezji Sarbiewskiego staną się jej wyznacznikiem, potwierdzającym przekonanie o niezwyklej potędze Maryi – Królowej świata. U Wespazjana Kochowskiego w *Ogrodzie Panieńskim* – tekście o charakterze wierszowanej poezji maryjnej – poeta wykorzystuje określniki Maryi z Pisma Świętego oraz pism Ojców Kościoła¹⁶.

Postać Matki Bożej w poezji XVII-wiecznej jawi się jako istota niezmiernie bogata w łaski, jaśniejąca nieziemską pięknnością. Dlatego sławią ją poeci z elegancją – jak to nazywa Stefan Nieznanowski – światowych kawalerów, którzy poświęcają Jej ulubioną przez barokową poezję formę madrygału¹⁷. Poetycki stosunek do postaci Maryi staje się indywidualny i przeżyty. Osobiste przeżycie, liczna zdobnicza metaforyka, bogactwo cech i atrybutów ukonkretniają znaczenie Matki Bożej w często stosowanych przez poetów barokowych conceptach związanych z Jej figurą. W XVII wieku pojawia się również bardzo ważny charakter pieśni maryjnych, które przybierają

¹⁴ Por. S. Nieznanowski. *Matka Boska w poezji baroku i czasów saskich*. W: *Matka Boska w poezji polskiej*. Oprac. M. Jasińska [i in.]. T. I. Lublin 1959 s. 38.

¹⁵ Por. tamże s. 39.

¹⁶ Por. tamże s. 48.

¹⁷ Por. tamże s. 49.

zabarwienie patriotyczne, zintensyfikowane przez ogłoszenie przez Jana Kazimierza Matki Bożej Królową Polski. Pojawia się wiele utworów poświęconych temu atrybutowi Maryi, jednocześnie podkreślających swoisty narodowy mesjanizm XVII wieku, związany z tym, że to Matka Boża – Królowa Polski – wybiera Polskę-Golgotę jako miejsce uprzywilejowane (*Oblężenie Jasnej Góry; Góra Łysa*). Maryja staje się figurą zaangażowaną w spory polityczne, panuje materialnie i duchowo nad Polską. Staje się również „szlachetnych wolności Sarmatów” w poemacie Dionizego Chełstowskiego *Splendor Korony* [...] (Częstochowa 1711).

W XVII wieku z postacią Maryi wiąże się również kult cudownych obrazów, metaforycznie nazywanych specjalizacją Matek Boskich słynących określonym typem łask w poszczególnych miejscowościach. Konsekwencje materialnego potraktowania „rządów” Maryi Królowej Polski – jak stwierdza Nieznanowski – będą nieco kłopotliwe, wrzęgnięta bowiem została ona w walki ugrupowań politycznych, obarczona troską i odpowiedzialnością za całość i bezpieczeństwo Rzeczypospolitej¹⁸.

3. KULT MARYI W LITERATURZE OŚWIECENIA I ROMANTYZMU

Należy podkreślić, że generalną zasadą rządzącą poezją oświeceniową, zwłaszcza stanisławowską, będzie prawie całkowity brak problematyki maryjnej, który wiąże się również ze specyficznym laickim charakterem tej poezji i słabo widoczną religijnością w tekstach poetyckich.

Jedynie w poezji barskiej, podkreślającej patriotyczny wymiar problematyki maryjnej, pojawi się zainteresowanie postacią Matki Bożej. Ale dopiero w poezji romantycznej wykrystalizuje się tematycznie i artystycznie nowoczesny, dojrzały kształt obecności motywu maryjnej w literaturze.

Motyw maryjny w poezji stanisławowskiej to materiał bardzo znikomy. Oprócz obecności tego motywu w licznych wierszach anonimowych z lat konfederacji barskiej osobny nurt specyficznej religijnej wrażliwości można odnaleźć w twórczości Konstancji Benisławskiej, Franciszka Karpińskiego i Franciszka Dionizego Książnika. Choć poezja konfederacka znajduje się na peryferiach artystycznych realizacji, pieśni te cechuje serdeczność, prostota i siła patriotycznego oraz religijnego uczucia. Matka Boska pojawia się tutaj

¹⁸ Por. tamże s. 61.

zwłaszcza w utworach modlitewnych w duchu katolickiej wierności Kościołowi¹⁹. W *Śpiewniku kościelnym* ks. M. Mioduszeńskiego pojawiła się najsłynniejsza i najdoskonalsza forma poetyckiej ekspresji związanej z motywem Maryi w wierszu *Pieśń konfederacka r. 1769*. Maryja jest tu Panią-Komendantką. To od Niej pochodzi każdy apel i rozkaz wojskowy, a służbę pod Jej auspicjami określa etos honoru żołnierskiego. Służba ta ma jednak wymiar przede wszystkim duchowy. Staje się marszem serca, swoistym urlopem życia, gdzie dezercja określałaby rezygnację ze zbawienia. We frazeologii i słownictwie odbija się tu zwięzłość wojskowych komend. Wyobrażenie Matki Boskiej jako właściwego dowódcy w boju pojawia się wówczas w wielu pieśniach z czasów konfederacji barskiej. Pieśni te stanowią błagalne modlitwy o pomoc i opiekę. Maryja jest niezawodnym ratunkiem w niebezpieczeństwach jako Orędowniczka i Pośredniczka. Podkreśla się tutaj również trudny dla narodu, ojczyzny i wiary element ochrony Kościoła i ojczyzny przez Maryję jako naczelny znak ówczesnej wyobraźni mariologicznej i narodowej. Liczne prośby i antyfony do Maryi Królowej Polski łączą się z kultem Matki Boskiej Częstochowskiej (w postaci osobnej pieśni konfederatów *Pieśń o Najśw. Pannie Częstochowskiej*, w *Marszu JMC Pana Sawy Calińskiego*, w *Pieśni o św. Stanisławie Kostce*).

Ważnym rysem modlitw konfederackich związanych z osobą Maryi jest ton zbiorowego błagania. Podmiotem tekstów staje się wówczas cała społeczność konfederacka jako naród walczący. *Pieśni sobie śpiewane* (1776) Konstancji Benisławskiej ujawniają licznie reprezentowane motywy maryjne. Księga druga stanowi obszerny cykl pieśni medytacyjnych wokół tekstu *Pozdrowienia anielskiego*. Księga trzecia poddaje rozważaniu sam tekst *Zdrowaś, Maryja!* Maryja w poezji Benisławskiej jawi się jako dobra przewodniczka i wzór doskonałego życia. Staje się również przedmiotem teologicznej kontemplacji poprzez ujawnienie Jej osoby w tajemniczym wymiarze życia duchowego, nabierającym jednak konkretności i realności. Poetyckie rozmyślenia Benisławskiej określają nadprzyrodzone funkcje Maryi oraz stosunek między Bogiem a ludźmi. Żeby przybliżyć człowiekowi mistyczne poznanie tajemnic maryjnych, poetka łączy motywikę ukonkretnioną i abstrakcyjną, transponuje liczne modlitwy Kościoła oraz trawestuje te modlitwy, podając obszerne partie tekstu na wzór układu litanii loretańskiej czy godzinek. W różnych fragmentach poetyckich można dostrzec

¹⁹ Por. A. Paluchowski. *Matka Boska w poezji czasów stanisławowskich i okresu romantyzmu*. W: *Matka Boska w poezji polskiej* t. I s. 64.

także nawiązania do XVII-wiecznej mistyki, zwłaszcza pism św. Teresy z Avila²⁰. Ujawniają się tu świadectwa znajomości dogmatów maryjnych, passusy poetyckie dotyczące rozważania prawd o Bożym macierzyństwie i dziewictwie Maryi, wskazanie na myślicieli bądź przeciwników liturgicznej tradycji Kościoła.

Franciszek Karpiński, tłumacz *Psalmów Dawida*, autor cyklu *Pieśni nabożnych*, w którego skład weszły m.in. *Kiedy ranne*, *Wszystkie nasze*, kolęda *Bóg się rodzi*, pieśń *Do Najświętszej Panny*, wielokrotnie w swej sentymentalnej i religijnej poezji wskazuje Maryję jako Panią dworu, Pośredniczkę między Bogiem i ludźmi.

Ciekawa wydaje się również oda Franciszka Dionizego Książnika *Do Najświętszej Panny*, ukazująca adresatkę dostojną i majestatyczną, „której tron jest wysoki / Przy bóstwa samego tronie”.

W epoce romantyzmu wzrasta zainteresowanie problematyką maryjną i kultem Matki Bożej. Matka Boska zostaje przywołana w inwokacji *Pana Tadeusza*²¹. Teofil Lenartowicz parafrazuje hymn *Stabat Mater*, zaczynający się od słów „Wiatr w przelocie skonał chyżym”. Bogdan Zaleski pisze *Na cześć Marii Panny. Hymn św. Kazimierza* („Już od rana rozśpiewana...”). Kornel Ujejski tworzy maryjny fragment *Modlitwy* („Dawna nasza Ty, Królowo...”). Słowacki pisze *Hymn*. Popularne stają się pieśni maryjne Karola Antoniewicza. Zainteresowanie motywem maryjnym ma miejsce również w twórczości Cypriana Kamila Norwida, choć u tego poety żywsze jest zainteresowanie samym tekstem Biblii i istotą religii chrześcijańskiej. Analizujący utwór Norwida *Do Najświętszej Panny Maryi Litania* Wojciech Kudyba²² stwierdza, że uderza tu przede wszystkim „nieufność poety wobec

²⁰ Por. tamże s. 74.

²¹ O kulcie Maryi w twórczości Adama Mickiewicza zob. Z. P e s z k o w s k i. *Cześć Mickiewicza dla Najświętszej Panny*. „Sodalis Marianus” (Orchard Lake) 36:1955 s. 174-176; K. K a n t a k. *Cześć Najświętszej Maryi Panny w życiu i dziełach Adama Mickiewicza*. „Sodalis Marianus” 36:1955 nr 8 s. 262-265; Cz. Z g o r z e l s k i. *Matka Boska w poezji Adama Mickiewicza*. W: *Niepokalana. Kult Matki Bożej na ziemiach polskich w XIX wieku*. Red. B. Pylak, Cz. Krakowiak. Lublin 1988 s. 153-169; M. Ł o j e k. *Kult Matki Bożej w twórczości Adama Mickiewicza*. Bydgoszcz 2002.

²² Por. W. K u d y b a. *Cypriana Norwida „Do Najświętszej Panny Maryi Litania”*. *Teologia i poezja*. W: *Literatura a liturgia. Księga referatów międzynarodowej sesji naukowej Łódź, 14-17 maja 1996*. Red. J. Okoń. Łódź 1998 s. 267. Zob. także: A. D u n a j s k i. *Chrześcijańska interpretacja dziejów w pismach Cypriana Norwida*. Lublin 1985; T e n ż e. *Mariologia Norwida*. W: *Niepokalana. Kult Matki Bożej na ziemiach polskich w XIX wieku* s. 579-590; K. D o r o s z. *Maryjna teologia Cypriana Kamila Norwida*. „Niedziela” 44:2001 nr 32 s. 8. J. A r c a b. *Do Najświętszej Maryi Panny litania Cypriana Norwida*. „Życie i Myśl” 4:1954 nr 1 s. 154-160.

XIX-wiecznej frazeologii maryjnej”²³. Dlatego Norwid dążył do przełamania językowych przyzwyczajęń, które spływają właściwe rozumienie symboliki maryjnej, w *Litanii* mówi o misji Maryi wobec ludzkości, o Jej postudze miłości – rozszerzonej na cały świat po tym, gdy jako pierwsza spośród chrześcijan osiągnęła stan ostatecznego spełnienia w niebie²⁴.

W liryce powstania listopadowego motyw maryjny reprezentowany jest słabo. Konstanty Gaszyński w ułożonych na emigracji *Kilku pieśniach dla kraju* poprzedził je *Przesłaniem do walczących braci*, w którym pojawiają się znikome odwołania do Matki Bożej. Podobne wzmianki mają miejsce w *Horsztyńskim*, *Beniowskim*, *Księdzu Marku Słowackiego*²⁵, a także *Nie-Boskiej komedii* Zygmunta Krasińskiego. U tego poety wyraźny jest ton błagalnych rozważań w takich wierszach jak *Hymn* czy *Modlitwa*. Seweryn Goszczyński pisze obszerny poemat *Bogarodzica* (za życia poety nie został ogłoszony). W udratyzowanym poemacie *Hasło polskie* Karol Baliński kończy wierszowane dywagacje na temat wolności w Polsce modlitewnym rozważaniem Niewiasty zwróconym do Matki Boskiej²⁶.

Motyw Matki Boskiej Częstochowskiej pojawia się w romantycznej mniej znanej poezji wspomnieniowej Wasilewskiego, w powiastce Gustawa Zielińskiego *Kum Antoni* czy w powieści Goszczyńskiego *Anna z Nadbrzeża*. W powieści poetyckiej T.A. Olizarowskiego *Zawierucha* to ikona ukraińskiej Madonny jest elementem porządkującym wszystkie wydarzenia historyczne. W słynnym *Widzeniu Ewy* z III cz. *Dziadów* Mickiewicza dokonuje się modlitwa przed obrazem Najświętszej Maryi Panny. Matka Boża jawi się tu w cudownym blasku. W licznych inwokacjach i lirycznych parabazach poematów Słowackiego (m.in. *Podróż do Ziemi Świętej z Neapolu*) pojawia się figura Pani. Podobnie w inwokacji u Wincentego Pola w poemacie *Wit Stwosz*. W historiozoficznym *Przedświcie* i *Psalmie Dobrej Woli* Krasińskiego, w *Odpowiedzi na Psalm Przyszłości* Słowackiego jawi się figura Maryi jako Opiekunki ludzi, tłumaczącej rozwój ówczesnego świata ludziom²⁷.

²³ K u d y b a. *Cypriana Norwida „Do Najświętszej Panny Maryi Litania”* s. 267.

²⁴ Tamże.

²⁵ Zob. K. K a n t a k. *Kult Najświętszej Panny Maryi u Słowackiego*. „Sodalis Marianus” 8: 1954 nr 2 s. 2-3.

²⁶ Por. P a l u c h o w s k i. *Matka Boska w poezji czasów stanisławowskich i okresu romantyzmu* s. 85.

²⁷ Por. tamże s. 93-95.

4. KULT MARYI W LITERATURZE POROMANTYCZNEJ

Pozytywistyczna poezja w niewielkim stopniu ujmowała topikę i motywikę maryjną. Różnego rodzaju konfiguracje i transformacje motywu maryjnego pojawiają się w poezji Adama Asnyka, w późnej twórczości Felicjana Faleńskiego, u Kazimierza Glińskiego, Marii Konopnickiej i Henryka Sienkiewicza. Dominuje tu bowiem nie tyle kult maryjny, co podyktowany sceptycyzmem poznawczym i agnostycyzmem epoki wyrazisty nurt wątpienia w Boga i prawidła kosmosu, a także charakterystyczne wadzenie się z Bogiem i Stwórcą jako kreatorem świata.

Swoisty charakter bojowy – jak zauważa Maria Jasińska – ma *Bogarodzica* Konopnickiej²⁸. Matka Boska ujawniona tu zostaje jako Bogarodzica-Hetmanka. Nie jest jednak adresatką kierowanych do Niej wezwań, ale sama przyjmuje czynną rolę wobec królewskiego majestatu i składa przyrzeczenia z powagą powierzone Jej przez naród. Wzywa jednocześnie naród do nieustającej walki o wolność i zwycięstwo. Do tego motywu Matki Boskiej Hetmanki wiodącej wojsko do walki zbrojnej odwoływać się będzie w okresie I wojny światowej poezja wojenna Józefa Mączki, Edwarda Słońskiego (*5 listopada 1916*), Edwarda Ligońskiego (*Idziemy nad polskie morze*)²⁹.

Maryja w poezji 2. połowy XIX i początków XX wieku ma cechy Królowej Polski, Wszechpośredniczki łask, możnej Orędowniczki, Matki ludzkości. Do Niej zanoszone są modlitwy o przywrócenie wolności, wewnętrzną jedność narodu, obronę dziedzictwa i polskiej mowy, pomoc uciemnionej młodzieży polskiej. Taki wizerunek Maryi jawi się w poezji Marii Konopnickiej, Wiktora Gomulickiego, Artura Oppmana (*Śluby królewskie*), Ferdynanda Kurasia, Marii Bartusówny, Wacława Wolskiego, Kazimierza Laskowskiego, Bronisławy Ostrowskiej i Faustyny Morzyckiej, oratorium Seweryny Duchieńskiej wydane w 1895 r. pod tytułem *Śluby Jana Kazimierza*. Typowa jest błagalna modlitwa. Figura Matki Bożej ukazuje się zazwyczaj w funkcji adresatki przedkładanych Jej przez wiernych i lud próśb. Okazuje się figurą nadrzędną, choć stojącą często na dalszym planie. Maryja w tych wierszach jest również Matką i Opiekunką, którą mają wzruszyć klęski i cierpienia narodu będącego pod zaborami. Bardzo ważnym śladem

²⁸ Por. M. Jasińska. *Matka Boska w poezji poromantycznej (do r. 1918)*. W: *Matka Boska w poezji polskiej* t. I s. 120.

²⁹ Por. tamże s. 120-121.

XVII-wiecznych ślubów Jana Kazimierza jest obraz dramatyczny Stanisława Wyspiańskiego *Królowa Polskiej Korony*, który dramatopisarz nadesłał w 1893 r. do krakowskiego „Czasu” z myślą o druku, w dzień 4 kwietnia, mylnie uznanym – jak potwierdza to Maria Jasińska – przez poetę za dzień przedstawionego wydarzenia³⁰. W legendzie Mariana Gawalewicza *Opiekunka sierot (II)* Maryja na sposób typowo ludzki i matczyzny reaguje na płacz dziecka. W wierszu Kazimierza Glińskiego *Najświętsza* Maryja jawi się jako Matka snująca na podstawie różnorodnych prorocत्व mesjańskich marzenia na temat królewskiej przyszłości swego Synka³¹. W utworach H. Kwapiszewskiej *Lulajże, Jezuniu* i *Pożegnanie* mamy wizję nieznaną, ale bolesną przyszłości oraz heroiczny wysiłek macierzyńskiej miłości wobec odchodzącego z Nazaretu Syna³². Warto jeszcze wspomnieć wiersze Marii Konopnickiej z cyklu *Madonna: Giotto, Rafael: I Sistine, Boticelli, Boticelli: Magnificat*. Widoczna jest tutaj prostota i skromność Maryi. Z drugiej zaś strony smutek, bolesność i cichość, bliska sercu polskiemu, choć malowana przez włoskich mistrzów. W *Litanii dziękczynnej* Marii Grossek-Koryckiej, w *Zwiastowaniu*, *Zmierzchu*, *Matce Jagodnej*, *Betula Dolorosa*, *Niebie i ziemi*, *Dniu dzisiejszym*, *Pieśni o oczach*, *Ojczyźnie naszej* Leopolda Staffa³³, w *Ave Maria* Kazimierza Glińskiego najważniejszym motywem ujawniającym istotę Maryi jest wezwanie natury do składania Jej hołdu. Warto także dodać, że transformacja motywu *Stabat Mater Dolorosa* związana z obrazoburczym i blasfemicznym przedstawieniem Matki Bożej pojawia się w wierszach *Mater Dolorosa*, *Madonna Dolorosa* Tadeusza Micińskiego, potęgującego w dużo silniejszym stopniu nastrojowość ekspresjonistyczną niż u Kasprowicza w *Hymnach*³⁴.

Silnie zaznaczone motywy maryjne ujawniają się w *Kordeckim* Józefa Ignacego Kraszewskiego oraz *Potopie* Henryka Sienkiewicza³⁵. Obaj powieściopisarze sięgają do źródeł epoki – pamiętników Augustyna Kordeckiego, przeora paulinów na Jasnego Górze, *Nowa Gigantomachia* (1657). U Kraszewskiego „niepojęty fakt” obecności i działania Matki Bożej ob-

³⁰ Por. tamże s. 122.

³¹ Por. tamże s. 128.

³² Por. tamże.

³³ Por. W. Gutowski. *Motywy maryjne w poezji Leopolda Staffa*. W: *Matka Boska w życiu i twórczości wielkich Polaków*. Red. T. Herrmann. T. II. Warszawa 1999 s. 84-99.

³⁴ Zob. W. Gutowski. *Gwiazda Zaranna Boskiego Światła. Motywy maryjne w twórczości Jana Kasprowicza*. W: *Matka Boska w życiu i twórczości wielkich Polaków* t. II s. 116-134.

³⁵ Zob. M. Kosman. *Kult maryjny w twórczości Sienkiewicza*. „Studia Claromontana” 20: 2002 s. 45-58.

jaśnia się poprzez głęboką wiarę obłączonych oraz postawę księdza Kordeckiego jako „rycerza Bogarodzicy”³⁶. W *Kordeckim* obraz obłączenia Jasnej Góry przedstawiony został z perspektywy przeora, który ukazuje ludziom jedynie osobiste, wewnątrzpsychiczne doznania o dotykanej niemal rzeczywistości. To Bóg i Matka Boża wybrali przeora jako nosiciela słowa i pośrednika w doświadczeniu Boga. Szwedzi zostali pokonani, albowiem sens wojny z Polską dostrzegali jedynie w wymiarach polityczno-ekonomicznych doraźnych zamiarów i ich zaspokajania, a Polacy jako katolicki lud Boży potraktowali najazd szwedzki jako okazję do ogólnonarodowej ekspiacji za grzechy przeciw wierze i ojczyźnie³⁷.

Sienkiewicz potrzebował w *Potopie* określenia modelowych, moralnych i patriotycznych postaw determinowania ludzkiego losu. Ujawnia tu sceneryę niezwykłości i odrealnienia Jasnej Góry. Opis kaplicy Matki Bożej pełni podmiotowo-sakralną funkcję³⁸. Matka Boża u Sienkiewicza zawiera z Polakami odwieczne przymierze, czego potwierdzeniem staje się również przywołanie pieśni *Bogurodzica*. Monumentalizacja i uwznioślenie motywu maryjnego dzięki towarzyszącym mu potężnym śpiewom obłączonych, promienistości monstrencji, groźnego niczym Mojżesz Kordeckiego, służy dobitnemu pokazaniu spotkania ludzi z Czarną Madonną „twarzą w twarz”³⁹.

Ważnym elementem potwierdzającym obecność kultu maryjnego jest *Pielgrzymka do Jasnej Góry* (1894 r.) Władysława St. Reymonta oraz jego późniejsza epopeja ludowa *Chłopi*. Reymont w konwencji reportażowej ujawnia tu składniki społecznej i duchowej kultury ludowej, traktuje religijność z punktu widzenia etnograficznego, pozbawiając ją jednocześnie wymiaru wertykalnego i metafizycznego⁴⁰. Z inicjatywy ówczesnego redaktora „Prawdy” Aleksandra Świętochowskiego wyruszył Reymont na pielgrzymkę i w nowatorski sposób zdał relację z towarzyszących ludzkim

³⁶ Por. H. Bursztyńska. *Wątek maryjny w „Kordeckim” Józefa Ignacego Kraszewskiego i „Potopie” Henryka Sienkiewicza*. W: *Matka Boska w życiu i twórczości wielkich Polaków* t. I s. 72-73 nn.; L. Ludowski. *W kręgu maryjnych motywów Sienkiewicza*. W: *Matka Boska w życiu i twórczości wielkich Polaków*, t. I, s. 46-68.

³⁷ Por. Bursztyńska, *Wątek maryjny w „Kordeckim” Józefa Ignacego Kraszewskiego i „Potopie” Henryka Sienkiewicza* s. 76-77.

³⁸ Por. tamże s. 81.

³⁹ Por. tamże s. 82-83.

⁴⁰ Zob. J. Krzyżanowski. *Władysław Stanisław Reymont. Twórca i dzieło*. Lwów 1937; K. Wyka. *Reymont, czyli ucieczka do życia*. Oprac. B. Koc. Warszawa 1979; S. Żak. *Kult maryjny w twórczości Reymonta*. W: *Matka Boska w życiu i twórczości wielkich Polaków* t. I s. 86 nn.

wierzeniom zachowań oraz rytuałów i gestów etnograficznego i regionalnego potwierdzania wspólnotowej więzi z figurą Matki Bożej Częstochowskiej. Także w *Chłopach* pojawia się ten sam motyw pielgrzymki na Jasną Górę, która tutaj już ma znamiona odkupieńczej i ekspiacyjnej wędrówki do tronu Odkupicielki, Matki Miłosierdzia, przebaczącej Hance (jednej z bohatererek) doczesne grzechy. Nie ulega również wątpliwości, że cała czterotomowa powieść przesycona jest kultem maryjnym. Skupia się on wokół różnorodnych form, obrazów, rytuałów, wyznaczanych przez czas sakralnych świąt, codzienność zawierzaną Bogu, a jeszcze częściej Matce Boskiej Częstochowskiej, której przywoływana Hanka chce złożyć wotywę⁴¹.

5. KULT MARYI W LITERATURZE WSPÓŁCZESNEJ

Motywika i topika maryjna realizują się w tym okresie w indywidualnych realizacjach twórczych. Silne miejsce w poezji wojennej i okupacyjnej figura cierpiącej matki zajmuje w poezji Krzysztofa Kamila Baczyńskiego i Tadeusza Gajcego⁴². Grając w odmienny sposób, niż robiła to Konopnicka, ale swoisty dla tego typu przedstawienia, z ekfrazami malarskimi i ikonograficznymi wyobrażeniami cierpiącej matki, poeci podkreślali waleczność i rycerskość Maryi.

Modlitwa do Bogurodzicy Baczyńskiego, jak sugeruje już sam tytuł, ma charakter modlitwy. Podmiot liryczny kieruje do Maryi szereg prośb. Modli się o umiejętność umierania w milczeniu, aby godnie, jak Chrystus, znosić cierpienie, bez słowa skargi. Prosi także Matkę Bożą, aby ona, jako ta, która bolała nad śmiercią Syna, nauczyła współczesne matki, których synowie giną na wojnie w obronie swego kraju i honoru, „jak cierpieć trzeba”. Ostatnia zwrotka jest wołaniem o pomoc w ocaleniu człowieczeństwa:

Która jesteś jak nad czarnym lasem
blask – pogody słonecznej kościół,
nagnij pochmurną broń naszą,
gdy zaczniemy walczyć miłością⁴³.

⁴¹ Tamże s. 91-102; 110-115.

⁴² Por. M. Łojek. *Ufność Krzysztofa K. Baczyńskiego w niezawodną pomoc Maryi*. W: *Matka Boska w życiu i twórczości wielkich Polaków* t. II s. 60-83.

⁴³ K.K. Baczyński. *To jestem cały ja*. Siedlce 2007 s. 75.

Jedynie Maryja jest gwarancją zachowania człowieczeństwa i czystego sumienia, mogącą pomóc w walce.

Do Matki Bożej kieruje swe słowa także podmiot liryczny wiersza *Modlitwa żołnierska* Gajcego. Prosi ją o zmiłowanie, błogosławieństwo i „łaski promyk” dla walczących w czasie zmagania wojennych.

Maryja, choć sama krucha i łagodna, może walczących obdarzyć siłą. Podmiot liryczny woła zatem „z dna wojny”:

Natchnij skutecznym lotem
pocisk⁴⁴.

Maryja zajmuje osobliwe miejsce w twórczości ks. Jana Twardowskiego. Można nawet pokusić się o stwierdzenie, że poprzez swoje wiersze poeta oddaje cześć Najświętszej Pannie. Podmiot liryczny, najczęściej wypowiadający się w pierwszej osobie liczby pojedynczej zna Jej różne oblicza, gdyż mówi:

Znam na pamięć jasnogórskie rysy,
ostrobramskie, wileńskie srebro –
wiem po ciemku, gdzie twarz Twoja i koral,
gdzie Twa rana, Dzieciątko i berło⁴⁵

ale najważniejsza jest dla niego Jej duchowa milcząca obecność.

W *Liście do Matki Boskiej*⁴⁶ osoba mówiąca w wierszu dzieli się z Matką Bożą codziennymi obserwacjami, donosi Jej, jak w liście do kogoś najbliższego, o błahych sprawach, jak na przykład, że w czerwcu śpiewają słowiki, a w lipcu w Polsce najpiękniej jest nad wodą. Ale nie to jest jednak najważniejsze. Najważniejsza jest obecność Matki Bożej i Jej czuwanie nad dzieckiem nawet podczas snu.

Postać Maryi ciekawie rysuje się także w zbiorach Jana Sztaudyngera *Kantyczki śnieżne*, w poezji Romana Brandstaettera (*Magnificat*, biblijna powieść *Jezus z Nazaretu*)⁴⁷, ks. Jana Twardowskiego, w twórczości Hanny Malewskiej (*Apokryf rodzinny*, *Kamienie wołać będą* ze słynnymi słowami

⁴⁴ T. Gajcy. *Wybór poezji*. Wrocław 1992 s. 177.

⁴⁵ J. Twardowski. *Wiersze*. Białystok 1994 s. 9.

⁴⁶ Tamże s. 170.

⁴⁷ Por. A. Seul. *Literacki wizerunek Maryi w powieści „Jezus z Nazaretu” Romana Brandstaettera*. W: *Matka Boska w życiu i twórczości wielkich Polaków* t. II s. 171-217.

„kantyczki maryjnej”⁴⁸, Kazimiery Iłakowiczówny (tom *Zapomniane modlitwy, Kołędy polskiej biedy*)⁴⁹, w wierszach Artura Hojeckiego, Jerzego Lieberta (*Obrazek Madonny, Litania do Marii Panny, Kołęda, Kołysanka betlejemka*), Jalu Kurka, Jana Lechonia (*Matka Boska Częstochowska*), Mariana Hemara (*Inwokacja*), Józefa Wittlina (*Stabat Mater*), Marii Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej (*Bluebells*), Kazimierza Wierzyńskiego (*Litania Ziemi Lwowskiej*), Stanisława Balińskiego (*Kołęda warszawska 1939*), Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego (*Matka Boska Stalagów*), Zbigniewa Herberta (*Madonna z lwem*), Stanisława Grochowiaka (*Madonna obrażona*)⁵⁰.

Osobną pozycję ujawniającą motywy maryjne stanowią powieści Zofii Kossak-Szczuckiej: *Beatum scelus, Pożoga, Krzyżowcy*. Warty podkreślenia jest pojawiający się w twórczości pisarki wizerunek i kult Matki Boskiej Kodeńskiej⁵¹.

Zupełnie inny obraz Maryi przedstawia książka Jana Dobraczyńskiego *Cień ojca*⁵². Choć głównym bohaterem powieści jest św. Józef, to postać Maryi zaistniała w niej równie mocno. Czytelnik widzi Ją jako zwykłą kobietę, zmagającą się z codziennością, ale niezwykle łagodność i pokora tej postaci czynią Ją świętą.

BIBLIOGRAFIA

- Arcab J.: Do Najświętszej Maryi Panny litania Cypriana Norwida. „Życie i Myśl” 4:1954 nr 1 s. 154-160.
- Baczyński K.K.: To jestem cały ja. Siedlce 2007.
- Bursztyńska H.: Wątek maryjny w „Kordeckim” Józefa Ignacego Kraszewskiego i „Pocie” Henryka Sienkiewicza. W: *Matka Boska w życiu i twórczości wielkich Polaków*. Red. T. Herrmann. T. I. Warszawa 1995 s. 72-85.
- Dąbkowska J.: „Wirydarz” Stanisława Grochowskiego – kręgi sakralnej tradycji. W: *Literatura a liturgia. Księga referatów międzynarodowej sesji naukowej Łódź, 14-17 maja 1996*. Red. J. Okoń. Łódź 1998 s. 202-223.
- Dobraczyński J.: *Cień ojca*. Warszawa 2007.

⁴⁸ Por. A. Sulikowski. *Trop maryjny w piśmarstwie Hanny Malewskiej*. W: *Matka Boska w życiu i twórczości wielkich Polaków* t. II s. 100-123.

⁴⁹ Por. S. Żak. *Wątki maryjne w poezji Kazimiery Iłakowiczówny*. W: *Matka Boska w życiu i twórczości wielkich Polaków* t. II s. 16-59.

⁵⁰ Por. Z. Jastrzębski. *Matka Boska w poezji współczesnej*. W: *Matka Boska w poezji polskiej* t. I s. 166-198.

⁵¹ Por. E. Ferenc. *Matka Boża w życiu i twórczości Zofii Kossak-Szczuckiej*. W: *Matka Boska w życiu i twórczości wielkich Polaków* t. I s. 19.

⁵² Por. J. Dobraczyński. *Cień ojca*. Warszawa 2007.

- Dorosz K.: Maryjna teologia Cypriana Kamila Norwida. „Niedziela” 44:2001 nr 32 s. 8.
- Dunajski A.: Chrześcijańska interpretacja dziejów w pismach Cypriana Norwida. Lublin 1985.
- Dunajski A.: Mariologia Norwida. W: Niepokalana. Kult Matki Bożej na ziemiach polskich w XIX wieku. Red. B. Pylak, Cz. Krakowiak. Lublin 1988 s. 579-590.
- Ferenc E.: Matka Boża w życiu i twórczości Zofii Kossak-Szczuckiej. W: Matka Boska w życiu i twórczości wielkich Polaków. Red. T. Herrmann. T. I. Warszawa 1995 s. 9-20.
- Gajcy T.: Wybór poezji. Wrocław 1992.
- Górski K.: Życie wewnętrzne i religijność społeczeństwa. W: Historia Kościoła w Polsce. Red. B. Kumor, Z. Obertyński. T. I. Cz. 1. Poznań 1974 s. 91-93.
- Gutowski W.: Gwiazda Zaranna Boskiego Świata. Motywy maryjne w twórczości Jana Kasprowicza. W: Matka Boska w życiu i twórczości wielkich Polaków. Red. T. Herrmann. T. I. Warszawa 1995 s. 116-134.
- Gutowski W.: Motywy maryjne w poezji Leopolda Staffa. W: Matka Boska w życiu i twórczości wielkich Polaków. Red. T. Herrmann. T. II. Warszawa 1999 s. 84-99.
- Jasińska M.: Matka Boska w poezji poromantycznej (do r. 1918). W: Matka Boska w poezji polskiej. Oprac. M. Jasińska [i in.]. T. I. Lublin 1959 s. 116-120.
- Jastrzębski Z.: Matka Boska w poezji współczesnej. W: Matka Boska w poezji polskiej. Oprac. M. Jasińska [i in.]. T. I. Lublin 1959 s. 161-210.
- Kantak K.: Cześć Najświętszej Maryi Panny w życiu i dziełach Adama Mickiewicza. „Sodalis Marianus” 36:1955 nr 8 s. 262-265.
- Kantak K.: Kult Najświętszej Panny Maryi u Słowackiego. „Sodalis Marianus” 8:1954 nr 2 s. 2-3.
- Kopeć J. J.: Uwarunkowania historyczno-kulturowe czci Bogarodzicy w polskiej religijności. W: Religijność ludowa. Red. W. Piwowarski. Wrocław 1983 s. 21-63.
- Kosman M.: Kult maryjny w twórczości Henryka Sienkiewicza. „Studia Claromontana” 20:2002 s. 45-58.
- Krzyżanowski J.: Władysław St[aniśław] Reymont. Twórca i dzieło. Lwów 1937.
- Kudyba W.: Cypriana Norwida „Do Najświętszej Panny Maryi Litania”. Teologia i poezja. W: Literatura a liturgia. Księga referatów międzynarodowej sesji naukowej, Łódź, 14-17 maja 1996. Red. J. Okoń. Łódź 1998 s. 266-272.
- Ludorowski L.: W kręgu maryjnych motywów Sienkiewicza. W: Matka Boska w życiu i twórczości wielkich Polaków. Red. T. Herrmann. T. I. Warszawa 1995 s. 46-68.
- Łojek M.: Kult Matki Bożej w twórczości Adama Mickiewicza. Bydgoszcz 2002.
- Łojek M.: Ufność Krzysztofa K. Baczyńskiego w niezawodną pomoc Maryi. W: Matka Boska w życiu i twórczości wielkich Polaków. Red. T. Herrmann. T. II. Warszawa 1999 s. 60-83.
- Nieznanski S.: Matka Boska w poezji baroku i czasów saskich. W: Matka Boska w poezji polskiej. Oprac. M. Jasińska [i in.]. T. I. Lublin 1959 s. 37-61.
- Paluchowski A.: Matka Boska w poezji czasów stanisławowskich i okresu romantyzmu. W: Matka Boska w poezji polskiej. Oprac. M. Jasińska [i in.]. T. I. Lublin 1959 s. 62-115.
- Peszkowski Z.: Cześć Mickiewicza dla Najświętszej Panny. „Sodalis Marianus” (Orchard Lake) 36:1955 s. 174-176.
- Piekut S.: Kult Matki Bożej w literaturze polskiej. „Duszpasterz Polski Zagranicą” 12:1961 s. 354-363.
- Sawicki S.: Matka Boska w poezji średniowiecza i renesansu. W: Matka Boska w poezji polskiej. oprac. M. Jasińska [i in.]. T. I. Lublin 1959 s. 9-36.
- Schenk W.: Służba Boża. W: Historia Kościoła w Polsce. Red. B. Kumor, Z. Obertyński. T. I. Cz. 1. Poznań 1974 s. 156-166.

- Schenk W.: Z dziejów liturgii w Polsce. W: Księga tysiąclecia katolicyzmu w Polsce. Red. M. Rechowicz. T. I. Lublin 1969 s. 139-218.
- Seul A.: Literacki wizerunek Maryi w powieści „Jezus z Nazarethu” Romana Brandstaettera. W: Matka Boska w życiu i twórczości wielkich Polaków. Red. T. Herrmann. T. II. Warszawa 1999 s. 171-217.
- Starnawski J.: Przegląd badań historyczno-literackich nad polską poezją maryjną w ostatnich dziesiętkach lat. W: Przewodniczka. Kult Matki Boskiej w Polsce od „Lumen gentium” do „Redemptoris Mater” 1964-1987. Jasna Góra-Częstochowa 1994 s. 843-859.
- Sulikowski A.: Trop maryjny w pisarstwie Hanny Malewskiej. W: Matka Boska w życiu i twórczości wielkich Polaków. Red. T. Herrmann. T. II. Warszawa 1999 s. 100-123.
- Twardowski J.: Wiersze. Białystok 1994.
- Wojnowski J.: Rozwój czci Matki Bożej w Polsce. „Homo Dei” 26:1957 s. 846-862.
- Wojtkowski J.: Kult Matki Bożej w literaturze staropolskiej do końca XV wieku. Olsztyn 1959.
- Wyka K.: Reymont, czyli ucieczka do życia. Oprac. B. Koc. Warszawa 1979.
- Zgorzelski Cz.: Matka Boska w poezji Adama Mickiewicza. W: Niepokalana. Kult Matki Bożej na ziemiach polskich w XIX wieku. Red. B. Pylaka, Cz. Krakowiaka. Lublin 1988 s. 153-169.
- Żak S.: Kult maryjny w twórczości Reymonta. W: Matka Boska w życiu i twórczości wielkich Polaków. Red. Herrmanna. T. I. Warszawa 1995 s. 86-115.
- Żak S.: Wątki maryjne w poezji Kazimierza Iłakowiczówny. W: Matka Boska w życiu i twórczości wielkich Polaków. Red. T. Herrmann. T. II. Warszawa 1999 s. 16-59.

MANIFESTATION OF THE MARIAN CULT IN POLISH LITERATURE

Summary

This article presents a selection of well-known Polish literary works in order to prove that the Marian cult is an important and frequently recurrent literary motif. The specialist literature on the issue of Marian themes in Polish literature is abundant. The synthetic nature of this article hinders a broader discussion on that issue. The Marian cult hugely influenced the work of Polish poets and writers. The peak of its literary impact came in the 15th century, witnessing the birth of its many literary manifestations, with the leading role of the text entitled *Bogurodzica* [*Mother of God*]. However, Mother Mary was also worshipped in the works of Polish literary artists in other historical periods. Mary, as Mother of God, has always been seen as close to people who sought consolation and aid in their problems and in the turbulent events in the Polish history, as borne out by literary works.

Translated by Konrad Klimkowski

Słowa kluczowe: kult, Maryja, literatura.

Key words: cult, Mary, literature.